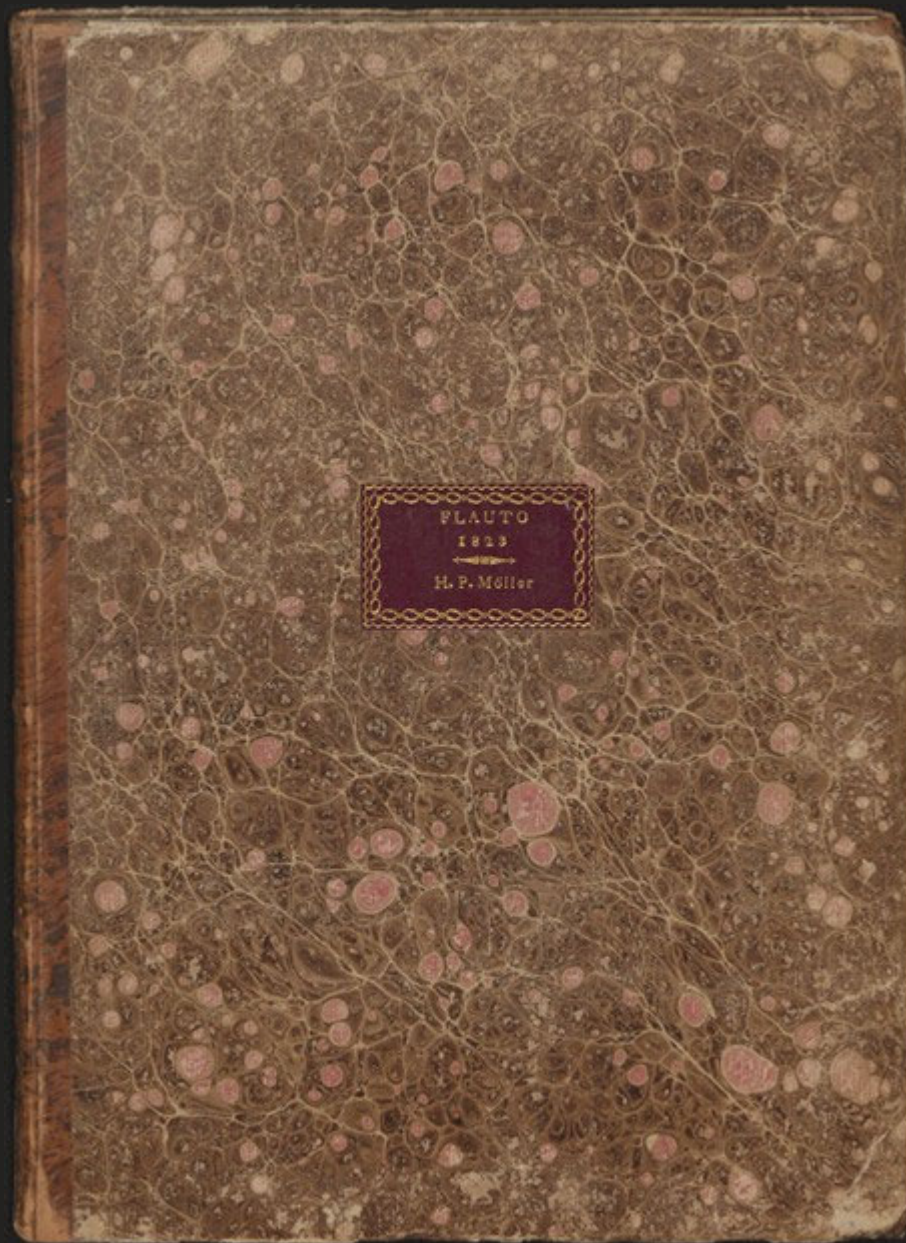

H.P MØLLERS STEMMEBØGER

- EN SKAT FRA
DEN DANSKE GULDALDER

En gammel fløjte på vej i skraldespanden og en smuk hof-fløjte

Efter en koncert for en håndfuld år siden, kom der en ældre dame hen til mig og fortalte, at hun havde en fløjte liggende efter sin mand. Hun skulle flytte og var ved at rydde ud. Fløjten var på vej i skraldespanden, men lignede den, jeg lige havde spillet på, så måske jeg ville se på den. Det ville jeg da i hvert fald gerne! Det er en fløjte i ibenholt med en klap til dis og med elfenbensringe i samlingerne – eneste skade var lidt musebid i embouchurehullet. Ved første øjekast var det utrolig svært at identificere det udviskede stempel, men efter længere tids søgen og sammenligning med andre fløjtestempler, fandt jeg ud af, at det var en fløjte bygget af Jacob Georg Larshof. Han virkede og boede i København fra 1796 til sin død i 1846. Han var en opfindsom instrumentmager, og denne fløjte har da også slebet en side flad til at hvile venstre pegefinger på og en ekstra udskæring i fodstykket, som muligvis er tiltænkt at gøre intonationen nemmere eller måske klangen kraftigere.

Instrumentbygger og kunsthåndværker Bo Karberg blev min helt store hjælper. Han fik indlagt ibenholt i embouchurehullet, så man ikke kan se sporene efter musens festmåltid, og han hjalp mig med at få givet fløjten oliebad efter alle kunstens regler, så den kunne tåle at blive spillet på igen. Efter den kærlige pleje og tålmodigt at have spillet fløjten til, åbnede der sig en klang, som er intet mindre end fantastisk. Den fløjte måtte vises frem, og jeg gik derfor straks i gang med at søge repertoire, som fløjten kunne have spillet – altså repertoire fra København fra omkring 1800-1820'erne.

I min søgen efter repertoire stødte jeg på en yderst interessant artikel skrevet af Toke Lund Christiansen: ”H.P. Møllers stemmebøger, 1829 – Frederik d. 6.s hofmusik?” fra Det Kongelige Biblioteks tidsskrift 29. årgang nr. 2., 2016. Det lignede præcis det, jeg ledte efter.

Jeg skrev til Toke og fortalte om min Larshof-fløjte, og at jeg mente, at den og repertoiret fra stemmebøgerne ville være det perfekte match. Det var han helt enig med mig i! Vi mødtes for lige at tale sammen om noderne, fløjten, og mulighederne for at få gjort opmærksom på stemmebøgerne. Jeg fik lov at låne de noder, som Toke havde liggende og – kæmpestort og overrumplende for mig - jeg fik tillige lov at låne Tokes originale Grenser-fløjte bygget i 1796. Grenser fra Dresden er en af mest anerkendte fløjtebyggere gennem alle tider, og han er nok blandt de fløjtebyggere, som er allermost kopieret i nyere tid. Han var leverandør til Det Kgl. Kapel gennem en lang årrække. Nu stod jeg her med spændende noder, en kraftfuldt klingende Larshof-fløjte og en nærmest magisk Grenser-fløjte. Lad eventyret begynde!

Stemmebøgerne

Toke skriver i sin artikel: ”I 2014 viste det sig, ved en systematisk gennemgang af de ca. 1500 numre, som dækker fløjterepertoiret i Det Kongelige Biblioteks samlinger, at der under den nærmest intetsigende titel: ”H. P. Møllers stemmebøger” kom, hvad man må betegne som en ”skat fra den danske Guldalder” frem.”

De fire stemmebøger indeholder 128 kompositioner arrangeret for besætningen fløjte, to violiner og cello. Bøgerne er flot indbundet og med guldskrift på forsiden. På hver af de fire bøger er trykt en snirklet ornamentation, instrument og et årstal, som kan læses enten 1823 eller 1829. 1829 er nok det mest sandsynlige, da der er musik fra Kuhlau Lulu i nodebøgerne, og den havde premiere i 1824. Tillige indgår musik fra Mozarts Tryllefløjten, som havde sin danske premiere i 1826. Musikken er primært operaouverturer og -arier, som har spillet på Det kongelige Teater i perioden 1815-1828, men også en god del dansemusik. Der er en meget stor del ouverturer i samlingen, og danske komponister er rigt repræsenteret. Navne som bl.a. Kunzen, Kuhlau og Weyse optræder i stemmebøgerne side om side med internationale navne som Mozart,

Weber og Rossini m.fl. Der er en tydelig sammenhæng mellem indholdet i stemmebøgerne og repertoiret, som spillede på Det kongelige Teater i perioden. Claus Schall, som var violinist og kapelmester ved Det Kongelige Kapel, er overraskende rigt repræsenteret i samlingen, så man kan nok godt formode, at han har haft en vis indflydelse på repertoirevalg. Schall var tillige stor beundrer af Mozarts musik, og også Mozart er godt repræsenteret.

Det er med stor sandsynlighed en samling, som har været benyttet til Frederik d. 6.s hofmusik, da der udover operamusikken, er en stor del af tidens populære danse i samlingen. Man kan formode, at samlingen har haft til formål dels at kunne underholde hoffet med highlights af tidens nye og kendte toner fra Det kongelige Teater, dels at kunne spille op til hofdansene. Man skal huske, at det var en radioløs verden på det tidspunkt, og skulle kongen byde på tidens trends og byde op til dans, ja, så kunne han jo ikke tænde for radioen, ej heller fragte hele orkestre med sig rundt, og så var denne slags arrangementer eneste mulighed.

Besætningen med fløjte, to violiner og cello er heller ikke den mest sædvanlige – vi er vant til fløjtekvartetten, hvor det er fløjte, violin, bratsch og cello. Besætningen med de to violiner er, så vidt jeg har erfaret, udelukkende set benyttet til dansemusik. Det kan tale for, at dette mobile ensemble skulle favne bredt og altså både byde kongen og hoffet på musik fra operaen og spille op til dans, under deres lange sommerophold på fx Frederiksberg Slot.

Den charmerende tertsføjte

En sjov og i øjenfaldende ting ved disse stemmebøger, og noget, som yderligere peger i retning af Frederik d. 6.s hof, er, at den i øvrigt sjældent benyttede tertsføjte, optræder i ca. 25% af arrangementerne. Man ved, at fløjtebygger Skousboe i starten af 1800-tallet leverede tertsføjter til Frederik d. 6.s ”Hofdansemusik”, og de må være blevet flittigt brugt, da han havde dem til reparation årligt helt frem til 1832. Tertsføjten gør det muligt at spille i ellers vanskeligt spillede tonear-

[Øverst] Skousboe, buksbom med elffenbenringe, to klapper. [I midten] Grenser, ibenholt med elffenbenringe, fire klapper (historisk reparation i hovedstykke og fodstykke). [Nederst] Hansen tertsflojte, buksbom med hornringe, fire klapper (nyt hjertesstykke samt nutidig reparation i hovedstykket)

ter på fløjte - og så har den i min optik det bedste fra både en piccolofløjte og en traversfløjte; det sprøde og det bløde forenet i én. Jeg er fuldstændig solgt, og kan kun udtrykke det på denne måde: Den mest charmerende klang, man kan forestille sig!

I nodesamlingen her bruges tertsflojten i bl.a. hele ouverturen til Mozarts Tryllefløjten, i mellemstykket i ouverturen til Webers Jægerbruden – begge noteret med 3 b'er, som er vanskelige tonearter for traversfløjte - samt i enkelte arier, og i størst omfang til dansene.

Arrangementerne

Det bliver jo gisninger om, hvem der har stået for disse arrangementer. Schall har som tidligere nævnt nok haft en finger med i spillet omkring indholdet, men 12 af stykkerne kan findes i fuldstændig samme arrangement i fløjtenist G. F. Kittlers "Journal pour les Amateurs de Quatuors", som udkom på C.C. Loses forlag i 1814. Der var et kæmpe marked for nodeudgivelser af arrangementer af tidens operahits, og således udkom på Loses forlag også arrangementer af tilsvarende værker for soloklaver. Værd at bemærke er en tæt sammenhæng mellem indholdet i disse klaversoli og repertoireet i stemmebøgerne.

Stemmebøgerne er altså en nodesamling, som giver et unikt indblik i måden at benytte musik på i første halvdel 1800-tal-

let. Det er i dag almindelig kendt, at musik blev arrangeret fra orkesterstørrelse ned til mindre ensembler, arier blev gjort instrumentale, ja, værker blev brugt og arrangeret efter det, man lige havde ved hånden. Det var den mulighed man havde for at bringe opera- og orkestermusik med hjem, når man ville genhøre musikalske oplevelser fra operaen - og tilsvarende for kongen. Gældende for langt de fleste arrangementer i stemmebøgerne her er, at det er glimrende udført og godt håndværk.

Som et lille kuriosum vil jeg tilføje, at der bagest i cellostemmen er 14 koraler for orgel og en enkelt for harmonium, hvoraf de fleste den dag i dag benyttes i Folkekirken. Nogle af koralmelodierne er komponeret af komponister, som endnu ikke var født i 1828. Koralerne er ikke at betegne som en del af stemmebøgerne. Tilsvarende findes bagest i violin 2-stemmebogen to sange, hvoraf jeg kan identificere den ene – det er melodien til "Sølvstænk i det gyldne hår" af H. P. Danks. Der er noteret en dansk tekst til, med ulæseligt lille og gnidret skrift, ligesom der er en sang mere, som jeg ikke kan identificere. Danks' melodi blev komponeret og et kæmpe hit ca. samtidig med melodien til "Nu falmer skoven", som er en af overstående koraler i cellobogen.

Lidt mere tidsrelevant for stemmebøgerne findes bagest i violin 2-stemmebogen tillige melodien til mor Karens sang "Dybt i havet" fra Kuhlaus populære

"Elverhøj", som havde premiere i 1828 på Det kongelige Teater, og som fik bragende succes fra starten. Man kan faktisk undre sig over, at musik fra den ikke indgår i stemmebøgerne, hvis de er fuldført i 1829. Men altså for alle disse små tilføjelser gælder, at de ikke kan betegnes som værende en del af stemmebøgerne. Om det i en romantisk forestilling og måske ønsketænkning kan være, at stemmebøgerne har være benyttet helt op mod slutningen af 1800-tallet, og har gjort det muligt for en orgelspillende cellist at spille koncert- og dansemusik samt ledsage salmesang på orgel, eller om det lidt mere jordnært og lavpraktisk har været udnyttelse af dyrt nodepapir, må være op til den enkelte selv at gætte på.

Arbejdet med noderne

Ja, så stod jeg dér med to fine, gamle fløjter og en masse noder, og skulle til at finde hoved og hale i et eventyr. Det havde tilbage i 2014 været Tokes intention og ønske at indspille et udvalg af værkerne fra nodesamlingen for at gøre H. P. Møllers spændende stemmebøger tilgængelige for en bredere kreds. Sammen med Grenser-fløjten og noderne overtog jeg helt frivilligt også ønsket og intentionen – nu krydret med muligheden for at tilføje så autentisk en klang ved hjælp af de to originale fløjter, som man overhovedet kan byde på, her ca. 200 år efter stemmebøgernes tilblivelse.

Første og meget store hurdle blev at vælge repertoire. Der var jo så meget musik, så jeg følte mig som et barn i en slikbutik, og kunne slet ikke vælge. Ouverturerne er store og vægtige. Jeg ville gerne blande dem med lidt kortere og mere lettilgængelige arier, og endelig skulle dansemusikken også repræsenteres, og en tertsflojte skulle naturligvis også indgå. Samtidig ønskede jeg, at det i høj grad også er værker, som fortsat er kendte. Efter mange overvejelser, samtaler og gode råd fra Toke, som kender nodesamlingen, og Henrik Engelbrecht, der ved, hvad der er værd at vide om opera i København gennem tiderne, faldt valgene på følgende:

Ouverture og Jægerkor fra Webers Jægerbruden, Ouverture fra Rossinis Italieneren i Algier og Di si felice innesto fra Barberen i Sevilla. Mozart er rigt repræsenteret i stemmebøgerne, så der blev plads til ouverturerne fra både Tryllefløj-

Uddrag fra ouverturen til Mozarts Trylleføjten. Som man kan se, er den for "Tert^a Flauto". Det Kgl. Bibliotek

ten og Figaros bryllup samt de to kendte og elskede arier fra Don Juan: Ræk mig din hånd min kære og Champagnearien. Af danske komponister valgte jeg Overture og Triumph marsch fra Kunzens Erik Eiegod, Overture og "De klare bølger rulled" fra Weyses Sovedrikken og endelig en march samt Drikkevisen, "Når Møen bliver kone" og Heksens spindesang fra Kuhlaus Lulu. Af danse havde jeg egentlig valgt en håndfuld med søde fløjtestemmer, men for nu at være ærlig, så blev det i samspil med strygere simpelthen for tydeligt, at det var brugsmusik og ikke egnet til koncert og indspilning, så de blev skåret ned til en vals fra Schalls ballet Romeo og Julie og en meget yndig Romanza Siciliano af en ellers ukendt Kolbe.

Noderne er for så vidt noteret nogenlunde læselige i stemmebøgerne, men da der hist og her er lidt udstregninger, en glemt takt som er flyttet lidt, og bare de unøjagtigheder, som er ved selv den tydeligste håndskrift, stod det klart, at det var nødvendigt at renskrive noderne, hvis jeg skulle være bekendt at bede nogle musikere om at spille med mig. Tidsforbruget ved at læse forkert og mangle takttal mv. ville hurtigt blive for stort og for irriterende. Så selvom corona-epidemien kan få skyld for meget dårligt, så kom der lidt godt ud af det; jeg brugte nemlig den lange nedlukning i vinteren 2021 på at renskrive alle disse noder. Jeg valgte fra start at være fuldstændig tro mod originalen. Efterfølgende har jeg så i hånden

rettet det til, som i enkeltstående tilfælde giver mere mening. Men overordnet set må man sige, at noderne i stemmebøgerne er så tydelige og med imponerende få skrivefejl, at de sagtens kan have været spillet efter i historisk tid.

Fløjterne

Bo Karberg, som hjalp med at bringe Larshof-fløjten tilbage i spilbar stand, havde en original H. C. Hansen-tertsfløjte liggende, som han også fik tryllet tilbage til spilbar stand. Den har fået et nyt hjertestykke, da det originale var blevet deformt med tiden ligesom en revne i hovedstykket er repareret. Instrumentbygger H. C. Hansen havde som ung arbejdet hos Skousboe, der som nævnt leverede tertsføjter til hofdansemusikken. Så med 200 års forskydning kommer man næppe tættere på den egentlige klang. Grenser leverede fløjter til kapellet, så at benytte en original fløjte af ham til operamusikken, giver jo rigtig god mening. Tilbage er så dansemusikken, som Larshof ikke rigtig kan kobles sammen med, men igen var Bo Karberg leveringsdygtig og udlånsvillig; han havde nemlig også en original Skousboe-fløjte liggende, som jo er fuldstændig perfekt til de to danse, da Skousboe som nævnt leverede fløjter til "Hofdansemusikken". Så som det har udviklet sig, er Larshof-fløjten, som det hele startede med, overhalet indenom af historiens vingesus – men så er det godt, at der er et andet projekt i støbeskeen til den. Ganske lavpraktisk stemmer de tre fløjter også ens, hvor Larshof-fløjten er en håndfuld Hz højere, så også for den gode stemnings skyld, faldt valget på Grenser, Skousboe og H.C. Hansen.

De gamle fløjter, som ikke har været spillet på i mange, mange år, skal behandles nænsomt. Så efter et yderst tidskrævende og tålmodighedskrævende arbejde med at spille dem til lidt og lidt og lidt, oliere dem og i øvrigt konstant være opmærksom på at have en fornemmelse af og føling med, hvor instrumentet er og hvad det kan tåle, er de nu i fin form igen. Bo Karberg har hele vejen igennem været en ualmindelig stor og helt uundværlig hjælpsom sparringspartner, og han har stået klar nærmest i døgn drift med gode råd til, hvad jeg skulle stille op i en given situation.

- Og nu....

Nu er fløjterne spilleklar, noderne er både læselige og indøvet, og tre fantastisk dygtige strygere står klar til at spille med mig. På lige fod med, at corona-epidemien gav mig tid til at renskrive alle noderne, har den desværre sat en midlertidig kæp i hjulet for en indspilning, som skulle have fundet sted i skrivende stund. Fremtiden vil bringe en realisering af både Tokes og mit ønske om at indspille musikken fra denne oversete skat. Måske ikke så meget for selve musikkens skyld, som findes i et utal af indspilninger for fulde orkestre, men for at udbrede kendskabet til disse fine stemmebøger, for at vise hvordan man – også kongen og hoffet – brugte musikken og for at bevare klangen af de tre helt vidunderlige fløjter, som jeg med stor ydmyghed og taknemmelighed har fået mulighed for at spille på.

Winnie Bugge Frandsen

er solistuddannet på traversfløjte fra Det Kgl. Danske Musikkonservatorium hos Wilbert Hazelzet. Har i mange år interesseret sig for fløjtemusikken i Danmark, og har således med Søren Gleerup Hansen, orgel og cembalo, indspillet cd'en "Royal Danish Flute Music from the 18th Century" med musik fra Det Kgl. Biblioteks Gieddesamling. Interessen har udviklet sig med fordybelse i instrumenter og fløjtebyggere i Danmark, hvilket et fremtidigt projekt med Musikmuseet vil fokusere på.